

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุเช่นเดียวกับประเทศอื่นทั่วโลก หากย้อนดูข้อมูลด้านประชากรจากหลายสถาบันที่ทำการศึกษา ต่างก็ระบุว่าสัดส่วนประชากรที่ลดลงจากร้อยละ 40 ในปี พ.ศ. 2523 เหลือประมาณร้อยละ 25 ในปีพ.ศ. 2543 และคาดว่าจะลดลงเหลือร้อยละ 22 และร้อยละ 20 ในปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2563 ตามลำดับ ขณะที่สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5 เป็นร้อยละ 9 ร้อยละ 11 และร้อยละ 15 ของช่วงปีเดียวกัน ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติปี 2547 ที่ประมาณการว่าสัดส่วนประชากรสูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และต่อเนื่องเป็นร้อยละ 10.4 ในปี 2547 และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 11.7 ในปี 2553 ซึ่งหมายความว่าไม่เกิน 6 ปีประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมวัยสูงอายุและอาจประสบปัญหาด้านผู้สูงอายุอย่างรุนแรง (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. 2548 : 1)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานภาพ และบทบาททางสังคม เช่น จากการเป็นผู้นำครอบครัวมาเป็นผู้อาศัยหรือผู้ติดตาม ภาระหน้าที่ทางสังคมลดน้อยลง สังคมส่วนใหญ่มองว่าผู้สูงอายุ มีความสามารถ และสมรรถภาพลดลง มีการเกษียณอายุการทำงาน ทำให้มีรายได้ลดลง ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ การคบหาสมาคมกับเพื่อน และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมค่อนข้างน้อย (ปัญญาภัทร ภัทรภักธาทกุล. 2544 : 57) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ บุตรหลานไม่ต้องพึ่งพาหาความรู้จากผู้สูงอายุ การเติบโตของสังคมเมือง เป็นสาเหตุให้หนุ่มสาวย้ายจากชนบทเข้ามาทำงานในเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้นผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง(กุศล สุนทรชาดา. 2539 : 316) ขาดการดูแลก่อให้เกิดความเหงาความว้าเหว่ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยม และการที่เยาวชนสมัยใหม่รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา เห็นคุณค่าทางวัตถุมากกว่าทางจิตใจ ทำให้ทัศนคติต่อผู้สูงอายุเปลี่ยนไป การเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ ความกตัญญู และการให้ความเคารพ นับถือต่อผู้สูงอายุน้อยลง การมีปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ในครอบครัวจึงเปลี่ยนแปลงไป

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความเครียดได้ตลอดเวลา ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุรู้จักจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้น คือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียด โดยมุ่งแก้ไขปัญหาโดยใช้สติปัญญาความรู้

และประสบการณ์ของผู้สูงอายุมาใช้ในการหาทางเลือกในการแก้ปัญหา ปรับอารมณ์ความรู้สึกให้เหมาะสม เป็นการเผชิญปัญหาที่มุ่งแก้ไขปัญหาที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ในการปรับตัวอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถทำหน้าที่หรือบทบาทในสังคมได้อย่างมีความสุข (Lazarus and Folkman, 1984 : 19-21) หากผู้สูงอายุสามารถปรับตัวยอมรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ ก็อาจทำให้สามารถใช้ชีวิตในช่วงเวลาที่เหลืออย่างมีความสุข หากการปรับตัวล้มเหลวก็นำมาซึ่งปัญหาสุขภาพหรือความเจ็บป่วย (Goosen and Bush, 1979 : 52; อ้างถึงใน ทศนีย์ เกริกกุลธร, 2536 : 17) เช่นเดียวกัน แอนดรู และรอย (Andrews and Roy, 1991 : 19) ได้กล่าวถึงสุขภาพของบุคคลว่าเป็นผลสะท้อนของการปรับตัว หรือผลจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งความสำเร็จในการปรับตัวจะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในชีวิต และการปรับตัวของบุคคลตามทฤษฎีของแอนดรู และรอย (Andrews and Roy, 1991 : 6-21) กล่าวว่า บุคคลเป็นระบบของการปรับตัวระบบหนึ่ง สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้จัดเป็นสิ่งที่นำเข้าสู่ระบบการปรับตัว ซึ่งเปรียบเสมือนสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้บุคคลปรับตัว สิ่งเร้านี้แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ สิ่งเร้าตรง ซึ่งเป็นสิ่งเร้าที่บุคคลกำลังเผชิญ และทำให้บุคคลต้องปรับตัว สิ่งเร้าร่วม ได้แก่ สิ่งเร้าอื่น ๆ ที่ปรากฏร่วมอยู่ด้วยในสถานการณ์นั้น ๆ และสิ่งเร้าแฝงเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคล ได้แก่ ความเชื่อ ทศนคติ เมื่อบุคคลเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปหรือมีสิ่งเร้ามากระทบ บุคคลจะมีการปรับตัวเพื่อรักษาสมดุลของระบบโดยใช้กลไกการควบคุม และกลไกการรับรู้เป็นพื้นฐานในการปรับตัว ผลจากการใช้กลไกทั้งสอง จะทำให้บุคคลแสดงออกในพฤติกรรมปรับตัว 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านอัตมโนทัศน์ ด้านบทบาทหน้าที่ และด้านการพึ่งพาระหว่างกันและกัน ซึ่งผลของการปรับตัวจำแนกในการปรับตัว 2 ลักษณะ คือ ลักษณะพฤติกรรมที่เหมาะสม และลักษณะพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ถ้าสามารถปรับตัวได้ดีก็จะมีภาวะสุขภาพที่ดี แต่ถ้ามีปัญหาจะนำมาซึ่งการเจ็บป่วย ดังนั้น ถ้าผู้สูงอายุมีการปรับตัวที่ดีก็จะมีภาวะสุขภาพทั้งกาย จิตใจ และสังคมดีตามไปด้วย

การสนับสนุนทางสังคม เป็นตัวแปรด้านจิตวิทยาที่มีผลต่อภาวะสุขภาพ และความเจ็บป่วยของบุคคล จัดเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการรับรู้โดยบุคคลเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากการสนับสนุนทางสังคมมาช่วยให้การปรับตัวมีประสิทธิภาพ ถ้าหากผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนจากบุตรหลานมากพอจะช่วยทำให้ผู้สูงอายุมีการปรับตัวและมีพฤติกรรมที่เหมาะสม มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข จากการศึกษาของทศนีย์ เกริกกุลธร (2536 : 51) พบว่า ผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวขยายมีโอกาสดูแลเอาใจใส่ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจจากสมาชิกในครอบครัว ซึ่งอาจเป็นคู่สมรส บุตรหลาน และญาติพี่น้องมากกว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยวส่วนเชฟเฟอร์ และคณะ (Shaefer and et al. 1981 : 387-388) ได้กล่าวถึงการสนับสนุนทางสังคมว่ามืองค์ประกอบที่ให้

การสนับสนุน 3 ด้าน คือ การสนับสนุนทางอารมณ์ ได้แก่ ความใกล้ชิด สนับสนุน ความผูกพัน ความอบอุ่นใจ ความเชื่อถือและไว้วางใจซึ่งกันและกัน การสนับสนุน ด้านข้อมูลข่าวสาร เป็นการให้ข้อมูลหรือคำแนะนำในการแก้ปัญหา การสนับสนุนด้านสิ่งของ เป็นการช่วยเหลือด้วยการให้สิ่งของ เงินทอง และบริการ โดยธรรมชาติของบุคคลทุกช่วงวัยต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น และเมื่ออายุมากขึ้นความต้องการช่วยเหลือก็มีมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งการสนับสนุนทางสังคมนี้จะช่วยให้ผู้สูงอายุลดความเครียด เหนื่อยกับความเครียดได้ดีขึ้น และมีการปรับตัวที่เหมาะสม

การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม เป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของผู้สูงอายุ เพื่อเป็นการส่งเสริมสุขภาพกาย จิต และสังคมของผู้สูงอายุ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีการเข้าร่วมกิจกรรม เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งสามารถช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพกาย และใจดีขึ้น เนื่องจากการเข้าร่วมกิจกรรมก่อให้เกิดประโยชน์ทางร่างกาย คือ ทำให้ภาวะสุขภาพทางด้านร่างกายดีขึ้น ส่วนประโยชน์ทางด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคม คือ ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดี มีความพึงพอใจในชีวิตสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ ช่วยให้มีอารมณ์แจ่มใส เบิกบาน และอัตราการเกิดความว้าวุ่นและภาวะซึมเศร้าลดลง ทำให้มีระดับปฏิสัมพันธ์ในสังคมเพิ่มมากขึ้น รู้ว่าตนเองเป็นบุคคลที่มีคุณค่า และเกิดความสุข (กระแส ชนะวงศ์ และ อรทัย รวยอาจิม. 2532 : ๙๖, 26; Leitner and Leitner, 1996 : 84; อ้างถึงใน ปัญญาภัทร ภักทรกันทากุล. 2544 : 2)

ค่านิยมในสังคมไทยถือว่าผู้สูงอายุ เป็นที่เคารพนับถือมีบทบาทเหนือกว่าประชากรกลุ่มอื่นๆ เช่น บทบาทในฐานะผู้นำครอบครัว บทบาทในด้านการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่ง เพชรา สุนทรโรทก (2529 : 3) ได้ศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในสายตาของเยาวชนและผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนและผู้สูงอายุรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของผู้สูงอายุสอดคล้องกันว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต แก่บุตรหลานและเป็นแบบอย่างที่ดี จึงเห็นได้ว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ อันเป็นค่านิยมที่ยึดถืออย่างเหนียวแน่นในสังคมไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญยิ่ง ซึ่งถือว่า มีบทบาทสูงในสังคมไทย ดังนั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ดังที่ ซีระวัฒน์ นินจาเนตร (2528 : 23) กล่าวว่า ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาในด้านต่างๆ เป็นต้นว่า บทบาทด้านการศึกษา ถือว่าเป็นผู้อบรมสั่งสอนบุตรหลาน บทบาทด้านวัฒนธรรม มีบทบาทในการอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สังคม

ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงควรมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นอย่างยิ่ง ควรโน้มน้าวประชากรกลุ่มนี้ให้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนให้มากขึ้น เพราะหลักปรัชญาการพัฒนาชุมชน คือ การให้ประชากรทุกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

อันเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (ทวี ทิมจำ, 2528 : 4) การโน้มน้าวให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนนั้น ทศนิยม ไทยยาภิรมย์ (2526 : 17-21) ได้ให้แนวทางวิธีการไว้ดังนี้ คือ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน การให้ความรู้ความเข้าใจ โดยใช้กลุ่มคน และการให้ความรู้ความเข้าใจเป็นรายบุคคล วิธีการเหล่านี้ หากสามารถโน้มน้าวผู้สูงอายุให้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนได้มากขึ้นแล้ว จะทำให้การดำเนินการพัฒนาชุมชนบรรลุจุดหมายได้ดีและรวดเร็วยิ่งขึ้น

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่ม เช่น สมาคมผู้สูงอายุจังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มชมรมข้าราชการเกษียณอายุ กลุ่มวัฒนธรรมผู้ไทยจังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มชมรมอาปนกิจสงเคราะห์ในสมาคมผู้สูงอายุจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น ซึ่งนอกจากการประชุมเพื่อปรึกษาหารือในการบริหารและการจัดกิจกรรมของกลุ่มที่มีอยู่เป็นประจำแล้ว ผู้สูงอายุเหล่านั้นยังได้ร่วมกันประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การร่วมกันทำบุญตักบาตรในวันสำคัญต่าง ๆ การร่วมกันบริจาคทรัพย์เพื่อบำรุงพระพุทธศาสนา การร่วมกันประกอบสาธารณประโยชน์ให้กับสังคม เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับบทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี
2. เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีเพศและกลุ่มต่างกันต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี
3. เพื่อศึกษาปัญหาของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี

สมมติฐานของการวิจัย

1. ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มีบทบาทการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีอยู่ในระดับปานกลาง
2. ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีเพศและกลุ่มแตกต่างกันมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีแตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คือ เขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์
2. ประชากร ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จำนวน 1,270 คน แยกเป็นเพศชาย 555 คน เพศหญิง 715 คน (เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ 2551 : 24) ประกอบด้วย
  - กลุ่มข้าราชการบำนาญบ้านกาญจนาภิเษกกาฬสินธุ์ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2524 มีสมาชิกจำนวน 262 คน แยกเป็นเพศชาย จำนวน 156 คน เพศหญิง จำนวน 106 คน
  - กลุ่มสมาคมผู้สูงอายุจังหวัดกาฬสินธุ์ มีสมาชิกจำนวน 700 คน แยกเป็นเพศชายจำนวน 238 คน เพศหญิง จำนวน 462 คน
  - กลุ่มผู้สูงอายุตามชุมชนทั่วไปทั้ง 36 ชุมชน จำนวน 308 คน แยกเป็นเพศชาย 161 คน เพศหญิง 147 คน
3. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จำนวน 305 คน โดยการสุ่มแบบชั้นภูมิและสุ่มอย่างง่าย

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติของผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มตัวอย่างไว้ดังนี้

1. มีการรับรู้ และมีสติสัมปชัญญะดี ไม่มีประวัติเป็นโรคจิต โรคประสาท
2. มีความสามารถในการสื่อสาร ทั้งการพูด การฟัง และสามารถตอบแบบสัมภาษณ์ได้
3. มีความยินดี และเต็มใจที่จะให้สัมภาษณ์

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปนับตามปีปฏิทิน ทั้งเพศหญิงและเพศชายเป็นวัยที่อยู่ในช่วงสุดท้ายของทั้งชีวิต อยู่ในระหว่างการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสื่อมถอยทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม จึงควรได้รับการช่วยเหลือ ประกอบด้วย

กลุ่มข้าราชการบำนาญบำนาญ

กลุ่มสมาคมผู้สูงอายุจังหวัดกาฬสินธุ์

กลุ่มผู้สูงอายุตามชุมชนทั่วไปทั้ง 36 ชุมชน

2. บทบาทผู้สูงอายุ หมายถึง การกระทำกิจกรรมหรือการแสดงออกของผู้สูงอายุ ที่มีต่อสังคม การปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคล ตามสถานภาพหรือตำแหน่งที่บุคคลนั้นได้รับ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

2.1 บทบาทด้านการพัฒนาชุมชน หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วม การสนับสนุน การพัฒนาชุมชนของผู้สูงอายุ เป็นต้นว่า เป็นผู้สนับสนุนและนำชุมชนในการก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ กิจกรรมการต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น

2.2 บทบาทด้านการศึกษา หมายถึง การเป็นผู้ให้ความรู้ ถ่ายทอด สนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมด้านการศึกษาในชุมชน เป็นต้นว่า เป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นวิทยากรให้การอบรมความรู้ด้านต่างๆ แก่โรงเรียนในชุมชน

2.3 บทบาทด้านศาสนา หมายถึง การบำรุงส่งเสริม สนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมด้านศาสนาของชุมชน เป็นต้นว่า มีส่วนร่วมในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้า-ออกพรรษา หรือเป็นกรรมการจัดงานพิธีกรรมทางศาสนาที่ชุมชนจัดขึ้น สนับสนุนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

2.4 บทบาทด้านวัฒนธรรมประเพณี หมายถึง การเป็นผู้ให้ความรู้ ถ่ายทอด สนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้นว่า ร่วมจัดกิจกรรมเพื่อรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ ยกตัวอย่าง เช่น ร่วมงานเทศน์มหาชาติที่จัดขึ้นโดยชุมชน รวมถึงร่วมกันปลูกฝังวัฒนธรรมอันดีแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

3. ปัญหา หมายถึง เหตุขัดข้องที่ทำให้เกิดสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งที่ขัดข้องต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี
2. ทำให้ทราบถึงปัญหาที่มีต่อบทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี
3. เพื่อเป็นข้อเสนอแนะสำหรับชมรมผู้สูงอายุและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำผลการวิจัยไปพัฒนามบทบาทของผู้สูงอายุต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY